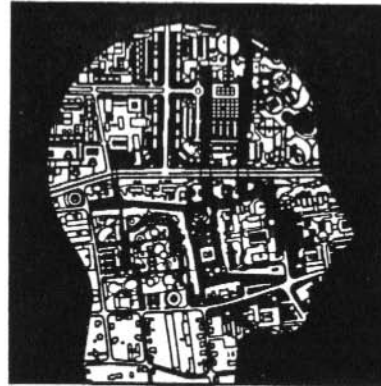

Ján Pašiak

**ČLOVEK
A JEHO SÍDLA**

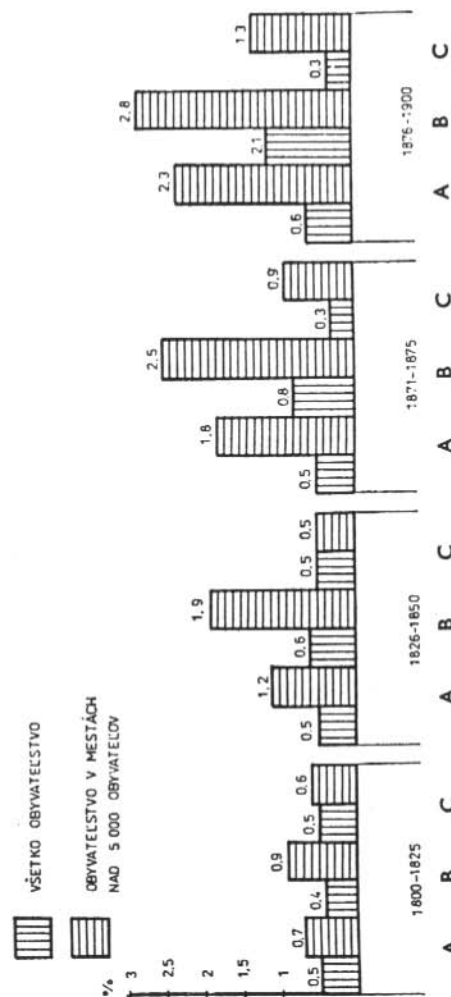
Obzor — Bratislava — 1980

ROZVOJ MIEST V 19. STOROČÍ

V 19. storočí nastal prudký vzrast obyvateľstva najmä v západnej Európe a USA. Tento proces sa stále zintenzívňoval. V polovici 18. storočia žilo na svete 650–850 miliónov ľudí. V polovici 19. storočia už 1 miliarda sto tisíc až jedna miliarda trisťtisíc ľudí. Roku 1900 to bola už jedna miliarda 600 miliónov ľudí. Vo Veľkej Británii vzrástol počet obyvateľov z 18,5 milióna (stav z roka 1811) na 37,7 milióna (roku 1890). V Nemecku z 24,8 milióna (1816) na 49,4 milióna (roku 1890). Francúzsko zvýšilo počet obyvateľov z 29,1 milióna (roku 1806) na 38,5 milióna (roku 1896). V USA stúpol počet z 23,2 milióna (1830) na 76 miliónov (roku 1900).

V týchto krajinách sa priemyselná výroba rozvíjala najrýchlejšie. Roku 1870 predstavovala 82,3 % celkovej svetovej priemyselnej produkcie. Na tom má najvyšší podiel Veľká Británia (31,8 %), USA (23,3 %), Nemecko (13,2 %), Francúzsko (10,3 %).

V týchto krajinách sa najintenzívnejšie rozvíjali mestá a najrýchlejšie rástol počet mestského obyvateľstva. Veľká Británia

Odhad priemerných ročných prírastkov obyvateľstva a obyvateľstva v mestách na svete v 19. storočí²⁷

A — svet, B — vyspelé krajiny, C — rozvojové krajiny.

už v polovici 19. storočia dosiahla to, že polovica všetkého obyvateľstva žila v mestách. V Nemecku roku 1880 je to 41 % a v USA, kde na začiatku 19. storočia žili v mestách len 4 % všetkého obyvateľstva, bolo to roku 1880 už 28,6 %.

Predovšetkým tieto krajiny sa podieľali na vzraste mestského obyvateľstva na svete. Hospodársky málo rozvinuté krajiny za týmto vývojom miest značne zaostávali (graf na str. 185).

Podľa výpočtov rástol celkový počet obyvateľstva a počet mestského obyvateľstva na svete takto:

Rok	Počet všetkého obyv. v mil.	Počet mestského obyv. v mil.	Počet mestského obyv. v %	Hospodársky vyspelé krajiny	Hospodársky málo rozv. krajiny
1800	978	50	5,1	7,3	4,3
1825	1 110	60	5,4	8,2	4,3
1850	1 262	80	6,3	11,4	4,4
1875	1 420	125	8,8	17,2	5,0
1900	1 650	220	13,3	26,1	6,5

Prameň: Population Bulletin of the United Nation 1976/8. United Nations, New York 1977.

Už toto obdobie ukazovalo, že počet mestského obyvateľstva má tendenciu vzrastať niekoľkonásobne rýchlejšie, ako je tendencia celkového vzrastu obyvateľstva.

Celkový vzrast počtu obyvateľstva a mestského obyvateľstva na svete v mestách nad 5 000 obyv.

Obdobie	Obyvateľstvo v %	Obyvateľstvo v mestách nad 5000 (v %)
1800—1850	o 29,2	o 175,4
1850—1900	o 37,3	o 192,0

Prameň: Tamže.

V 19. storočí podiel mestského obyvateľstva v Európe vzrástol zo 7,6 % na 28,4 % a v Ázii za to isté obdobie zo 4,6 % na 6,8 %.

Najrýchlejšie rástli veľké mestá: od roka 1800 do konca 19. storočia sa počet obyvateľov zvýšil o 3,8 %, v mestách s počtom obyvateľov od 5000 do 20 000 vzrástol o 3,7 % a v mestách stredne veľkých (20 000—100 000 obyvateľov) o 3 %. (Pozri tab. na nasledujúcej strane hore.)

Najrýchlejšie rástli priemyselné mestá. Anglický Manchester vzrástol od roka 1801 do roka 1841 z 35 000 na 350 000. V Birminghame v tom istom období stúpol počet obyvateľov z 23 000 na 181 000.

Odhad rozdelenia mestského obyvateľstva v jednotlivých veľkostných typoch miest a ich podielu zo všetkého obyvateľstva

Rok	Počet všetkého obyvateľstva v sídlach nad 5000 obyv.		5000—19 999		20 000—99 999		100 000 a viac	
			z mestského obyvateľstva	z celého obyvateľstva	z mestského obyvateľstva	z celého obyvateľstva	z mestského obyvateľstva	z celého obyvateľstva
	v mil.	%	%	%	%	%	%	%
1800	27,2	2,7	20,2	0,5	22,4	0,6	57,4	1,6
1850	74,9	5,9	32,7	1,9	30,5	1,8	36,8	2,2
1900	218,7	13,3	32,3	4,3	27,2	3,6	40,5	5,4

Prameň: Graumann, J. V.: Orders of Magnitude of the World's Urban Population in History. New York 1977.

Vzrast počtu obyvateľov vybraných miest sveta v 19. storočí

Mesto	1800	1850	1900	Index 1900—1800 (1800 = 100)
Londýn	865	2 363	4 536	524,3
Paríž	547	1 053	2 714	496,1
Berlín	172	419	1 890	1098,8
New York	79	696	3 437	4350,6
Chicago	—	30	1 699	5663,3
Buenos Aires	40	76	820	205,0

Prameň: Tamže.

Utvorili sa obrovské mestské aglomerácie, ktoré sa neustále územne rozširovali a pohlcovali bývalé predmestia. Narastali územne i hustotou obyvateľstva.

Moskva mala roku 1897 1 897 000 obyvateľov a Petrohrad 1 265 000 obyvateľov. Londýn mal v druhej polovici 14. storočia okolo 35 000 obyvateľov a žilo v ňom takmer 10 % všetkého obyvateľstva Anglicka. Londýn bol prvým európskym mestom, ktoré už okolo roka 1810 malo milión obyvateľov. Roku 1850 boli už na svete tri miliónové mestá a jedno vyše dvojmiliónové (Londýn). Roku 1900 už bolo 11 miliónových miest a 3 vyše dvojmiliónové. Roku 1900 v miliónových mestách bývalo 3,9 % obyvateľov sveta. Boli to už mestá s celkom novou technickou infraštruktúrou (Londýn mal roku 1890 metro), ale i s novou sociálnou infraštruktúrou.

Tento obrovský vzrast miest a obyvateľstva v nich bol umožnený len tým, že obyvateľstvo z dedín sa hromadne sťahovalo do miest. Táto emigrácia z dedín mala v druhej polovici 19. storočia masový charakter jednak medzi štátmi, a jednak medzi kontinentmi. Veľmi intenzívna bola emigrácia z Európy do zámorských krajín (USA, Kanada, Argentína, Brazília). Masy dovtedy stabilizovaného obyvateľstva sa dostali do pohybu, aký dovtedajšie dejiny nepoznali.

Zámorská emigrácia z Európy v 19. storočí

Obdobie	Počet (v miliónoch)	Ročný priemer (v tisícach)
1801—1850	3,6	71,5
1851—1900	22,8	456,3
1801—1900	26,4	263,9

Prameň: Olszewski, T.: *Człowiek i jego środowisko*, tab. 6. Varšava 1971.

Z Európy sa sťahovalo do zámoria najmä dedinské obyvateľstvo a tvorilo podstatnú časť nového obyvateľstva zámorských miest.

Kapitalistické mesto bolo kvalitatívne novým sociálno-priestorovým komponentom súvekej spoločensko-ekonomickej formácie. Kapitalizmus presadil potrebu pospájania sídel, zintenzívnenia stykov medzi nimi, vniesol do týchto stykov pravidelnosť aj vo sfére obchodu a výroby. Osobné vzťahy, prevažujúce v ľudských stykoch predchádzajúceho

obdobia, nahradil nadosobnými, vecnými vzťahmi, ktoré boli podriadené normám kapitalistických výrobných vzťahov. Kapitalizmus otvoril brány mesta obyvateľom dediny, ktorí zväčšovali počet mestského obyvateľstva. Kapitalizmus úplne zmenil postavenie a úlohu miest v spoločnosti. Stykmi medzi mestami pospájaj mestá na celom svete. Mestá sa stali základom sociálneho a ekonomického rozvoja spoločnosti a zrodila sa v nich nová progresívna sila spoločnosti — robotnícka trieda.

Vznik a rozvoj predkapitalistického mesta nevyplýval zákonite z rozvoja predkapitalistického spôsobu výroby. Mestá boli len určitou „nadstavbou“ nad touto hospodárskou bázou, často závislou od iných podmienok ako ekonomických. *Vznik a rozvoj kapitalistických miest sú bezprostredne spojené s hospodárskym základom kapitalistickej spoločnosti, s jej spôsobom výroby, sú jej nevyhnutnými dôsledkami i podmienkou jej rozvoja.* V tomto zmysle je vznik urbanizácie bezprostredne spojený so vznikom kapitalistického spôsobu výroby.